

.....

# Vörös Miklós

## Határesetek

### Az amerikai antropológia és szociológia kapcsolata történeti perspektívában<sup>1</sup>

Ezzel a tanulmánnyal az a célom, hogy az Alfred Kroeber és Talcott Parsons közötti, a *kultúra és a társadalom* fogalmának használatáról kötött megállapodás tudománytörténeti jelentőségét felbecsüljem. A szöveg alkalmat ad arra, hogy feltérképezzem azt a szövegkörnyezetet, melyben egy ilyen paktum megszülethetett, illetve arra, hogy vázlatosan áttekintsem az antropológia és a szociológia viszonyának alakulását az Egyesült Államokban. Noha Kroeber és Parsons hitt a fogalmi megkülönböztetés, a kategorizálás intézményformáló erejében, vállalkozásuk sikerét a tudományos intézmények tehetetlenségi nyomatóka, illetve számos nagy jelentőségű interdiszciplináris kutatás határsértő gyakorlata erőteljesen akadályozta.

### I. Kroeber, Parsons és az ötvenes évek

(I. Az ötvenes évek kontextusa) A Kroeber és Parsons közötti megállapodás 1958-ban született, az *Atomium*, a szputnyik, a kibernetika és a rendszerelmélet korában. Az egyesült államokbeli antropológia és szociológia két nagy tekintélyű, autoriter figurája olyan történelmi pillanatban írta alá diszciplináris határokat meghúzó paktumát, amikor a II. világháború utáni újjáépítés optimista lelkesedése a műszaki tudományok és a mérnöki pályák jelentős felértékelődésével járt. A modernitás korának csúcspontján úgy tűnt, hogy minden tárgy, minden ember és minden gondolat helye a világban műszaki pontossággal meghatározható. A korszellemnek megfelelően a szociológusok és az antropológusok is az elméletek rendszerezésére, a módszertani technikák tisztázására és racionális munkamegosztásra törekedtek.

Az ötvenes évek egy másik szempontból is a műszaki tudományok évtizedének bizonyultak. A világháború utáni újjáépítés a világ legkülönbözőbb pontjain nemzetközi vagy nemzeti államok által szervezett modernizációs programok beindítására adott lehetőséget. Alkalom nyílt egy szebb, kényelmesebb, technológiailag fejlettebb jövő nagy léptékű megtervezésére. Egész társadalmak életét volt hivatott alapjaiban megváltoztatni az a szemlélet és a hozzá kapcsolódó modernizációs stratégia, amit akkoriban "social engineering" névvel illettek és amit ma "társadalomturbózásnak" nevezhetnénk. A modernizáció és a racionalizálás újabb hulláma alól természetesen a szaktudományok sem vonhatták ki magukat. Minden diszciplína arra törekedett, hogy tudománnyá szervezze magát és hogy tudományosságát a rendszerezés technikájával teremtsen meg. A tudománnyá szervezéshez elsősorban annak világos megfogalmazására volt szükség, hogy mi az a kutatási tárgy, sajátos nézőpont és vizsgálati módszer, mely egy diszciplínát más megközelítési módoktól különböztet, autonóm szakterületté tesz. A rendszerezés technikáját pedig a kor legnagyobb hatású társadalomtudományi irányzata, a strukturális funkcionalizmus kínálta. Ebben a gondolatkörben és értelmezési keretben az egyes társadalomtudományok úgy viszonyulnak egymáshoz, mint egy organizmus szervei, részelei: részfunkciókat töltenek be, hogy a teljes rendszer harmonikus egyensúlyát biztosítsák. Az antropológia és a szociológia helyét is úgy kellett megfogalmazni a társadalomtudományok rendszerében, hogy egymástól jól elkülöníthető és egymást jól kiegészítő megközelítésmódokat, módszereket, elméleti reflexiókat kínáljanak.

**(2. Kroeber és a kulturális antropológia autonómiája)** Az amerikai kulturális antropológia rendszerezésében és modernizálásában Alfred Kroeber kiemelkedő szerepet játszott. Kroeber életútja szinte teljesen egybeesik tudományának fejlődési ívével. 1902-ben az első volt, aki antropológiából eljutott a Ph.D. fokozatig, mivel mesterc, Franz Boas fizikából szerzett diplomával érkezett az Egyesült Államokba, hogy azután a Columbia Egyetemen megalapítsa a 20. század első évtizedeinek legnagyobb hatású antropológia tanszékét. Boas tanítványai közül Kroeber volt a leginkább hajlamos a tudományszervező rendszerezésre, így ő írta az első antropológia tankönyvet is, mely 1923-ban jelent meg.<sup>2</sup> Ez a könyv életben tartotta Boasnak azt a régi ideálját, hogy az antropológusok holisztikus embertudománnyal foglalkozzanak és az emberi lét minden aspektusát legyenek képesek tudományos igényességgel kutatni. Mestere mellett azonban szinte csak Kroeber volt az, aki jelentős tudományos tevékenységet folytatott a boasi antropológiának mind a négy szakterületén: megjelentek régészeti, fizikai antropológiai, nyelvészeti és etnológiai munkái is.

Kroeber arra is érzékeny volt, hogy az antropológia határait világosan meghúzza. A kulturális tájképek, egzotikus életvilágok történeti rekonstrukciója híveként nem nézte jó szemmel sem a pszichoanalitikus iskola, sem pedig a funkcionalista szociológia határsértéseit. A második világháború után, a kulturális antropológia veteránjaként nagy lendülettel fogott az antropológia intézményes alapjainak megszilárdításához. Ebben a munkájában nagy segítségére volt Clyde Kluckhohn, aki éppen ekkor indította be Talcott Parsonssal a Harvard Egyetem interdiszciplináris társadalomtudományi műhelyét, a Társadalmi Kapcsolatok Tanszékét (Department of Social Relations). Először is annak tisztázására volt szükség, hogy a *kultúra* fogalmának mi az a definíciója, mely legpontosabban megfogalmazza a kulturális antropológia kutatási tárgyát. Kroeber és Kluckhohn a közel háromszáz

1950 előtt megjelent kultúra definíció értékelése után előállt egy olyan meghatározással, mely szerintük minden antropológus és társadalomkutató számára kielégítő lehet.<sup>3</sup>

Kroeber a kulturális antropológia nemzetközivé tételében is fontos szerepet játszott. 1951-ben megszervezte az első nemzetközi antropológiai konferenciát (International Symposium on Anthropology). Az előadások anyaga az általa szerkesztett *Anthropology Today* (Kortárs antropológia) című gyűjteményes kötetben 1953-ban jelent meg. A kötet felépítése és a szerzők listája modellértékű: a módszertani fogások és elméleti iskolák gazdag tárházát kínálja, valamint ismerteti azokat az eredményeket is, melyeket az antropológia egyes szakterületei ekkor fel tudtak mutatni.<sup>4</sup> A kötet szellemisége már azt a törekvést idézi, hogy a módszerek és az eredmények rendszerezésével megvalósuljon az antropológia elméleteinek és gyakorlatának sokszínű egysége.

**(3. Parsons és a társadalomtudományok rendszere)** Kroeber Kluckhohn révén ismerkedett meg Talcott Parsonssal, aki a szociológiai elméletek és gyakorlatok rendszerezésében játszott hasonlóan megkülönböztetett szerepet. Szemben Kroeberrel, Parsons nem mondhatta el magáról, hogy saját tudományának első, formatív generációját képviselte. Pitirim Sorokinhoz és Florian Znanieckihez hasonlóan azonban ő is azok közé tartozott, akik az amerikai szociológiát a húszas évektől kezdődően az európai társadalomelméletek importjával frissítették fel. Parsons a Heidelbergi Egyetemen Alfred Weber, Karl Mannheim és Karl Jaspers óráit látogatta, de a legnagyobb hatást kétségtelenül Max Weber gazdaságtörténeti és szociológiai elméletei gyakorolták rá. Diplomáját a nyugati kapitalizmus szubsztantív, kulturális sajátosságairól írta, majd angolra fordította Max Weber *Protestáns etikáját*.

Először a Harvard Egyetem közgazdaságtan tanszékén helyezkedett el; a szociológia tanszék megalakulásakor, 1931-ben pedig Sorokin mellé került. 1937-ben jelentette meg az azóta klasszikussá vált *The Structure of Social Action* (A társadalmi cselekvés szerkezete) című kötetét, melyből Durkheim, Weber és Pareto elméleteit először ismerhette meg az amerikai olvasó.<sup>5</sup> A könyvben Weber cselekvéseméletét ötvözte Durkheim kollektív reprezentáció fogalmával és megállapította, hogy az emberi cselekvést egyszerre határozzák meg célok és a hozzájuk választott eszközök, valamint társadalmi normák és kulturális értékek. A kötet abból a szempontból is érdekes, hogy Parsons utal az egymást kiegészítő fogalmi sémák autonómiájára a társadalmi valóság értelmezésében. Ez pedig már megelőlegezi a szociológia és az antropológia társadalomtudományok között betöltött és egymást kiegészítő funkciójának rendszerszemléletű megközelítését.

A második világháború utáni időszak gazdasági fellendülése kivételes lehetőségeket biztosított az újszerű társadalomtudományi vállalkozások beindítására is. A harvardi Társadalmi Kapcsolatok Tanszékét Parsons és Kluckhohn a pszichológus Gordon Allporttal közösen, 1946-ban alapította. A tanszék felépítése és kurzusainak választéka a parsonsi rendszerszemléletet tükrözte: a társadalmi cselekvést strukturáló három nagy rendszer közül a személyiség rendszerének kutatása a pszichológia és szociálpszichológia, a kulturális rendszer vizsgálata az antropológia, a társadalmi rendszeré a szociológia feladata volt. A tanszék az ötvenes évek során Parsons vezette, és számos ekkor megjelent rendszerező társadalomelméleti munkája mellett<sup>6</sup> éppen a tanszék hírneve tette őt a kor legismertebb és legbefolyásosabb szociológusává.

Az eddigiek alapján úgy tűnik, hogy ha csak Kroeber és Parsons tekintélyén múlna, az antropológia még ma is a kulturális különbségeket, a szociológia pedig, onmegtartóztató módon, a társadalomszerkezet és a rétegződés sajátosságait kutatná. Annak érdekében, hogy megvizsgáljuk, milyen alapon volt számonkérhető az antropológusok és a szociológusok diszciplináris fegyelme, tekintsük át először a különbségtétel történeti előzményeit és variánsait.

## II. A különbség megfogalmazásai

**(1. Kultúra és társadalmi struktúra: fogalmi különbségtétel)** A *kultúra* fogalmának első antropológiai definícióját a brit Edward Burnett Tylor adta, az 1871-ben megjelent *Primitive Culture* (A primitív kultúra) című, a kultúra evolucionista felfogását megalapozó művében. Eszerint "[a] kultúra vagy civilizáció, a maga teljes etnográfiai értelmében, az az összetett egész, amely magában foglalja a tudást, hiedelmet, művészetet, törvényt, hagyományt és mindazon egyéb képességet és szokást, amelyre az embernek, mint a társadalom tagjának szüksége van."<sup>7</sup> A kultúra tylori meghatározását több, mint harminc éven keresztül nem kérdőjelezte meg senki: nemcsak antropológusok, hanem szociológusok is elfogadták, idézték és alkalmazták.<sup>8</sup> Ennek nemcsak az volt az oka, hogy az "összetett egész" meghatározás kellően homályossá és ezáltal sokoldalúan felhasználhatóvá tette a definíciót,<sup>9</sup> hanem az is, hogy az evolucionista társadalomelméletben nem volt szükség különbséget tenni kultúra és civilizáció között: az egyes társadalmak közötti szubsztantív és formális (kulturális és morfológiai) eltéréseket ugyanazokra a fejlettségbeli különbségekre vezették vissza.

Ami a *társadalom* fogalmát illeti, a legelső szociológiai jellegű definíció megjelenésének helyét és idejét nem lehet pontosan megállapítani. Az kétségtelen, hogy egy sajátos kutatási terület létrehozása érdekében az angol Herbert Spencer és nyomában a francia Emile Durkheim sokat tett a *társadalom* fogalmi körülhatárolásáért. Spencer "szuperorganizmus"-konceptiója szerint a társadalmi szervezet analóg a biológiai szervezettel, azzal a különbséggel, hogy a társadalom magasabb szinten van, több biológiai egyedet integrál. A "szuperorganizmus" Durkheimnél önmagában létező entitásként, társadalmi tények integrált együtteseként fogalmazódott újra. A társadalom ebben az objektivistá felfogásban önmagát termeli, vagyis társadalmi tények létét csak társadalmi tényekkel lehet magyarázni, nem pedig intézmények vagy szokások egyéni szükségleteket kielégítő funkcióival, mint azt az utilitáriánus gazdaságpszichológia hirdette.

A spenceri–durkheimi "szuperorganizmus" az amerikai antropológia fogalmi készletében is feltűnt, és ez éppen Alfred Kroebernek köszönhető. Kroeber azonban Spencer általános evolucionizmusával szemben értelmezte újra az egyes emberek cselekedeteit és gondolatait befolyásoló szuperorganikus entitást. Kroeber szerint nincs folytonosság az emberi cselekedetek biológiai, organikus aspektusai, illetve a kultúra és a társadalom által kondicionált összetevői között. A biológiai atorklás és a kulturális elsajátítás, a tanulás között tehát különbséget kell tenni. Hasonlóképpen a biológiai egyedfejlődés során létrejött organizmus és a kulturális evolúció által létrehozott szuperorganikus kultúra is egymástól független működéstörvényeknek engedelmeskedik. Kroeber erről a témáról szóló írásait

az első világháború alatt jelentette meg, ezért ekkoriban *civilizációról* és nem a németes hangzású *kultúráról* beszélt, illetve az antropológia helyett is a történetírás kategóriát használta.<sup>10</sup>

Az amerikai kulturális antropológia azonban tagadhatatlanul inkább a német bölcséleti és szellemtudományos hagyományban, mint a brit utilitarizmusban gyökerezett. Franz Boast és tanítványait a század első évtizedeiben az észak-amerikai indián kultúrák autentikus, tehát a fehér emberrel való találkozás előtti, még érintetlen állapotának történeti rekonstrukciója foglalkoztatta.<sup>11</sup> Az írásos forrásokkal nem rendelkező társadalmakban a történetírás csak a tárgyi kultúra fennmaradt elemeire, a nyelvi sajátosságok feltárására és a helyi közösség idősebb tagjainak beszámolójára támaszkodhatott. Ennek megfelelően az antropológia történetének ebben az első szakaszában a régészeti, nyelvészeti és folklorisztikai kutatások voltak meghatározó jelentőségűek. A *memória-kultúra* gondolata és az a törekvés, hogy egy kultúrát a közösség tagjainak emlékezetéből rekonstruáljanak, illeszkedett abba a német romantikus történetírási hagyományba, mely szerint minden népcsoport kultúrája rendelkezik valami ősidőktől fogva változatlanul létező *népszellemmel*, esszenciális sajátossággal, mely megkülönbözteti minden más kultúrától. A civilizáció és a modernizáció folyamata, illetve a kapitalista expanzió veszélyt jelentett erre a kulturális autentikusságra. Ezért az első amerikai antropológusok a kultúrát Tylorral szemben éppen-hogy a civilizáció ellenpontjaként határozták meg.

A népszellelem herderi fogalma több generációi szálán hatott a boasi antropológiára. A német szellemtudományos történetfilozófiai hagyomány képviselőinek, elsősorban Diltheynek, Windelbandnak és Rickertnek, a munkáiból azt a tételt szűrték le az amerikai antropológusok, hogy minden kultúra egyenrangú és összemérhetetlen, önmagáért érdemli meg a figyelmet. Vagyis nem azért érdekesek ezek a kultúrák, mert a kulturális fejlődés általános törvényszerűségeinek működését képesek illusztrálni, hanem azért, mert a sokszínű emberi lét egyedi és megismételhetetlen megnyilvánulásai. Ebből az következik, hogy egyik kultúra sem helyezhető a másik fölé valamilyen evolúciós skálán, önmagában egyik sem civilizáltabb vagy primitívebb, mint a másik. Az evolucionista szemlélet spekulatív természete miatt a tudományosság igényeinek is egyre kevésbé tudott megfelelni. Ez azonban magával vonta mindenfajta történeti rekonstrukció hitelének csökkenését is: az antropológusok nemcsak a nagyszabású evolúciós sémák propagálásától, hanem a folklorisztikai gyűjtéseknek és élettörténeteknek az etnohistoriai írásokban való alkalmazásától is kezdtek tartózkodni.

A húszas évektől az antropológusokat a diakron vizsgálatok helyett egyre inkább az kezdte érdekelni, hogy mi tart össze egy kultúrát a *jelenben*, melyek a kulturális integráció mechanizmusai.<sup>12</sup> Ezekre a kérdésekre kétféle, élesen eltérő válasz született, mely alapját képezte az amerikai antropológia és szociológia elméleti szintű elkülönülésének is. Boast tanítványainak második generációja a herderi kulturális relativizmust a különböző pszichoanalitikai irányzatokkal<sup>13</sup> vegyítve megalakította a *kultúra-és-személyiség* iskolát. Ez az irányzat a kultúra *mentális* integrációját hangsúlyozta, vagyis azt, hogy a kultúrák felfoghatók összetett személyiségeként. Minden kultúrában léteznek modális személyiség-típusok, "nemzeti" karakterek, melyek szinte metonimiákként képviselik kultúrájukat. A kultúra tanult viselkedés; ugyanakkor az alapvető személyiség-típus kialakulásában a kulturális hagyományok által meghatározott gyermeknevelési szokások játszzák a legfőbb szerepet. Tehát a kultúra és a személyiség egyfajta dialektikus viszonyban hat egymásra.

Ruth Benedict szerint "minden társadalom kiválaszt bizonyos szakaszokat a lehetséges emberi viselkedések ívén."<sup>14</sup> Más szóval egy adott kultúra akkor találja meg egyensúlyi állapotát, ha a lényegéhez tartozó témát koherens módon dolgozza ki, vagyis ha sikerül megvalósítania önmagát.

A kulturális integrációnak, elsősorban a durkheimi hagyományra építve, kialakult egy olyan magyarázata is, amely inkább szociológiai és nem pszichológiai jellegű. A funkcionális irányzata először a brit társadalomantropológiában terjedt el, szintén a húszas évektől kezdődően, Bronislaw Malinowski és A. R. Radcliffe-Brown elméleti újításai nyomán. Mindketten úgy gondolták, hogy a kultúra, illetve a társadalom intézményeinek létét egyensúlyfenntartó képességük legitimálja.<sup>15</sup> Ezeknek az intézményeknek Malinowski szerint az a funkciójuk, hogy az egyén szükségleteit elégítsék ki, Radcliffe-Brown szerint pedig az, hogy a szolidaritást, a társadalmi rendet tartsák fenn. A *funkcionális integráció* lézise tehát a társadalom intézményi tagoltságának, strukturált voltának hangsúlyozására épül. A radcliffe-browni strukturális funkcionális funkcionális az egyik olyan jelentős korszak az amerikai antropológia és a szociológia történetében, amikor a két diszciplína közötti határ elmosódott.<sup>16</sup>

A harmincas években az amerikai szociológusok körében is felmerült a kultúra és a társadalmi rendszer közötti fogalmi különbségtétel szükségessége. Pitirim Sorokin az antropológusokat megelőzve foglalkozott a szimbólumok és jelentések kultúraformáló szerepével. Sorokin szerint a kultúrára a "logikai-jelentéstele integráció" jellemző, mely alatt a stílusok, a jelentések, az értékek szerves egységét értette. A társadalmi rendszerre az "okozati-funkcionális" integráció jellemző, melyben a *pars pro toto* elvet követve a társadalomszervezet részelemei egymással kölcsönös függésben működve biztosítják a társadalmi egész dinamikus egyensúlyát.<sup>17</sup> Az a furcsa helyzet állt elő a harmincas évek második felében, hogy az ekkor az Egyesült Államokban tanító Radcliffe-Brown a kultúra fogalmát mint tudománytalant igyekezett kiirtani az antropológiából, ugyanakkor egy szociológus, Sorokin, azt hangsúlyozta, hogy egy társadalom tagjai nem belső, természetes tulajdonságok révén, hanem kulturális jelenségeken és azok értelmezésén keresztül kapcsolódnak egymáshoz: vagyis szimbólumok segítségével kommunikálnak.

A második világháború után egymással párhuzamosan több antropológus és szociológus is a szimbólumhasználat tanulmányozásának fontosságát hangsúlyozta a kultúrák kutatásában. Parsons a weberi hagyományt követve a kultúrát olyan szimbólumrendszerként fogalmazta meg, melynek segítségével az emberek jelentéssel ruházzák fel cselekedeteiket,<sup>18</sup> és ezzel a szimbolikus antropológia előtt egyengette az utat. Az evolucionizmus modernizálójá, Leslie White szerint pedig a szimbólumalkotó képesség különbözteti meg az embert az összes többi élőlénytől, ez teszi lehetővé a számára, hogy kultúrája legyen. Tehát a kultúra és a természet, a tanulás és az öröklés közötti kroeberi megkülönböztetés a szimbólumalkotás képességének tételezésével nyer értelmet. White a *kultúra-és-személyiség* iskola pszichologizmusát vehemensen kritizálva úgy vélekedett, hogy a kultúra nem az emberek fejében, hanem közöttük, testükön kívül, az extraszomatikus mezőben létezik.<sup>19</sup> Amikor Kroeber és Kluckhohn 1951-ben közreadta a *kultúra* fogalmának reményük szerint széles körben elfogadható definícióját, kitért a viselkedési minták szimbólumok segítségével történő elsajátítására is. Fontos megemlíteni azt is, hogy Kroeber és Kluckhohn meghatározása hangsúlyozta a kultúra történetiségét és ezzel érveket adott az antro-

pológia és a szociológia, illetve a kulturális sajátosságok és a társadalmi rétegződés vizsgálata közötti megkülönböztetéshez.<sup>20</sup>

Az eddigiek alapján világos lehet, hogy az antropológia az Egyesült Államokban gyakran kényszerült körvonalainak meghúzására és más, rokon érdeklődésű tudományoktól való elhatárolására, tehát védekező szerepbe.<sup>21</sup> Mint láthattuk, Kroeber és a boasi antropológia első generációja a biológiától, Radcliffe-Brown a tudománytalan történeti spekulációktól, White pedig a pszichologizáló törekvésektől igyekezte elhatárolni az antropológiát. A Kroeber és Parsons közötti megállapodás az antropológia és szociológia közötti különbségtétellel beleilleszkedik ebbe a különös hagyományba.

**(2. Terep és kényelmes karosszék: az empiria és a módszer különbségei)** A kulturális antropológia háttérbe szorulása a társadalomtudományok családjában egy olyan fejlemény, amely magyarázatra szorul. Ez különösen akkor nem magától értetődő, ha figyelembe vesszük, hogy az Egyesült Államokban az antropológia intézményesülése voltaképpen előbb indult meg, mint más rokon tudományoké, például a szociológiáé. Az antropológia identitásválsága ott kezdődött, hogy előbb voltak természettörténeti és bölcséleti kapcsolatai, mint társadalomtudományosak.<sup>22</sup>

Az antropológia empirikus kutatási anyagát, a távoli népcsoportok életéről szerzett beszámolókat és az egzotikus kultúrákból begyűjtött tárgyi relikviákat a 19. század közepén elsősorban múzeumok és "karosszék-antropológusok"<sup>23</sup> dolgozták fel. A múzeumok hosszú évtizedekre intézményesítették azt az elképzelést, hogy az egzotikus népcsoportok természeti népek, a természet részei, szemben a városokban élő, civilizált múzeumlátogatókkal. Eképpen nemcsak a tárgyi kultúra elemeit állították ki a természettörténeti múzeumokban, hanem magukat a bennszülötteket is: felöltöztetett, kitömött bábuk élettelen "életképeinek" formájában. Az egzotikum azonban akkora látványosságot jelentett, hogy hús-vér bennszülötteket is bemutatnak a legkülönfélébb kiállításokon; a budapesti állatkertben a pigmeusokat például "természeti" környezetükben, ketrecbe zárt afrikai állatok társaságában bocsátották közszemlére. Az antropológia múzeumi kapcsolatai a huszadik század első évtizedeiben is szorosak maradtak, aminek az volt a fő oka, hogy az antropológiai kutatás, melynek akkorra már a terepmunka volt a megkülönböztető jegye, intézményileg is egybefonódott a múzeumi gyűjtéssel.

A karosszék-antropológusok a számukra szolgáltatott empirikus adatokat a társadalom működési törvényeinek feltárását célzó nagyszabású elméletek illusztrálására használták fel. A 19. század második felének uralkodó társadalomelméleti irányzatát, a társadalmi-kulturális evolucionizmust többek között éppen ezek az antropológusok alakították ki. De szemben a brit McLennan, Spencer, Tylor vagy éppen Frazer esetével, az Egyesült Államokban – William Graham Sumner vagy Lewis Henry Morgan kivételével – nem születtek nagy hatású általános társadalomtudományi elméletek. Azt lehet tehát mondani, hogy a századforduló előtt az amerikai antropológia elsősorban múzeumokban, majd folklórkutató terepmunkák során és nem egyetemi könyvtárszobákban bontakozott ki.<sup>24</sup>

A szociológia helyzete annyiban különbözik, hogy empirikus kutatásainak alapját nem tárgyak és szövegek, hanem *számok*, elsősorban népszámlálási adatok képezték. A 19. században különböző demográfiai és statisztikai tanulmányok jelentették az amerikai szociológiát, mely így eleinte a nagy társadalomtudományi elméletek hatásától függetlenül, inkább különböző társadalmi reformmozgalmakhoz kapcsolódóan fejlődött. Szemben

a brit helyzettel, ahol Oxford és Cambridge egyetemeinek elitista környezetében nem tudott kibontakozni kritikai társadalomtudomány, az amerikai szociológia sikerét a századfordulótól kezdve éppen az hozta meg, hogy kritikusan elemezte az amerikai társadalomfejlődést. Az amerikai szociológia a kulturális antropológiával szemben is fokozatosan nagyobb befolyásra tett szert. Ebben a később tárgyalandó sajátos intézményesülési dinamika mellett az is közrejátszott, hogy a saját társadalom működési törvényeinek megismerése iránt nagyobb kíváncsiság mutatkozott, mint a múzeumi gyűjtemények és a néprajzi-etnológiai monográfiák iránt.

*Az amerikai szociológia és antropológia közötti elsődleges különbséget tehát már kezdetől fogva az jelentette, hogy míg az előbbi a saját társadalom gyakorlatias, kritikai vizsgálatával, az utóbbi távoli, egzotikus kultúrák rögzítésével és rendszerezésével foglalkozott.* Természetesen számos példát lehet felhozni arra, hogy a későbbiekben az antropológiai és szociológiai elméletek, illetve empirikus kutatások miként fonódtak össze – a két diszciplína egymástól elkülönült eredeti intézményesülésekor mégis a kutatás helyszínének megválasztása volt a döntő szempont. A fogalmi különbségtétel viszonylag újabb keletű fejlemény, az antropológia és szociológia diszciplináris határainak első megvonásánál még nem volt jelen. A *kultúra* és a *társadalom* körébe tartozó jelenségek közötti megkülönböztetés tehát a már kialakult intézményes határok utólagos legitimálását jelentette és nem fordítva. Éppen ezért célszerű most áttekinteni az amerikai antropológia és szociológia intézményesülésének történetét.

### III. Intézményesülés és az intézmények tehetetlenségi nyomatéka

**(1. Múzeumok és statisztikák)** Az antropológia és a szociológia tudományos intézményei három pillérrre épültek. Az egyik ilyen pillér az általános evolucionista társadalomelmélet, mely egyszerre támaszkodott a biológiai egyedfejlődés modelljére és az intellektuális képességektől 202nelmi ívű fejlődésének gondolatára. Amásik két pillér pedig két, egymástól nagymértékben különböző empirikus kutatási terület: egyrészt az etnográfiai és etnológiai adatgyűjtés és az ebből építkező, a használati és kultikus tárgyakat rendszerező múzeumi antropológia, másrészt pedig a népjóléti intézkedéseket és a szociális reformokat lehetővé tevő demográfiai adatok és statisztikák szolgáltatása.

Mielőtt az egyetemek a századfordulót megelőző években az amerikai tudományos kutatás fellegetváraivá váltak, a társadalomtudományok az egyetemek falain kívül intézményesültek. Ebben az antropológia járt elöl, mégpedig azért, mert az intézményépítés elcinte a szövetségi kormány igényeihez kapcsolódott és annak anyagi forrásaira támaszkodott. A washingtoni Smithson Intézet (Smithsonian Institution) 1855-ben jött létre magánalapítványi, de szövetségi törvénnyel is támogatott formában. Az intézet múzeumához kapcsolódóan John Wesley Powell őrnagy 1879-ben alapította meg az Amerikai Etnológiai Hivatalt (Bureau of American Ethnology), mely az Indián Ügyek Hivatala (Bureau of Indian Affairs) munkáját folytatta. A század utolsó évtizedeiben az Etnológiai Hivatal számos alkalmazottja gyűjtött néprajzi-etnológiai adatokat az euroamerikai kultúra terjedése és a kapitalista expanzió által veszélyeztetett észak-amerikai indián közösségekben.

A nagyszabású adatfelvételi és jelentéskészítési munkát egyszerre hajtotta a tudományos kíváncsiság és a rezervátumok alapításának sürgőssége.

A múzeumok létrehozása és kiépítése jelentette az antropológia intézményesülésének másik lényeges vonulatát. Az Egyesült Államok Nemzeti Múzeumát (U. S. National Museum) a Smithson Intézet mellett hozták létre. A polgárháborút követő években a Harvard Egyetemhez csatoltan létesült a Peabody Múzeum, és New Yorkban ekkor alakult az Amerikai Természettörténeti Múzeum (American Museum of Natural History) is. Az 1880-as években az amerikai antropológia meghatározó figurái, Otis T. Mason és Frederic W. Putnam múzeumi alkalmazottak voltak. Franz Boas pedig, a Columbia Egyetemen fenntartott katedrája mellett, tíz éven keresztül szervezte az Amerikai Természettörténeti Múzeum etnológiai kiállításait.<sup>25</sup> A századforduló körül létesülő antropológia tanszékek (Columbia, Harvard, Pennsylvania, Berkeley) is mind rendelkeztek múzeumi kapcsolattal, ami az oktatás karakterének formálásában is nagy szerepet játszott.

**(2. Egyetemi tanszékek)** A hely szűke miatt itt csak az antropológia és a szociológia intézményesülésének történetében kiemelkedő szerepet játszó egyetemek (Columbia, Chicago, Harvard) tanszékeiről lesz szó. A természettörténeti múzeumokhoz kötődő tevékenysége miatt az antropológia intézményesülése megelőzte a szociológiáét. Olyannyira, hogy rendszeres szociológiai kutatás és oktatás csak az 1890-es évek elején és egyetemi tanszéki keretek között jelent meg az Egyesült Államokban. A századforduló körül azonban a szociológia oktatása sokkal gyorsabban terjedt el, mivel az ekkor jelentkező egyetemalapítási lázba a kisebb eszközigényű szociológia gyorsabban be tudott kapcsolódni. Az antropológia múzeumi kapcsolata korábban előnyt jelentett, most azonban behozhatatlannak tűnő hátrányt.

Intézményes antropológiaoktatást érdekes módon először egy pszichológia tanszéken vezettek be 1889-ben, amikor Franz Boas kinevezték a Clark Egyetem docensévé. Az első amerikai antropológiai doktorandus-képzés is itt indult meg. Boas 1896-ban került át a Columbia Egyetemre, ahol közel fél évszázadon keresztül szinte egymaga oktatta az amerikai kulturális antropológia később leghíresebbé vált képviselőit, Alfred Kroeber, Edward Sapir, Ruth Benedictet és Margaret Meadet. A new yorki Columbia Egyetemhez fűződik az amerikai folklórkutatás, a szociolingvisztika, illetve a *kultúra-és-személyiség* iskola megalapozása. Boas tanítványai az amerikai kulturális antropológia intézményi kiépítésében is tevékenyen részt vettek. A század első évtizedében például Kroeber a kaliforniai Berkeley (University of California at Berkeley), Frank Speck a philadelphiai University of Pennsylvania, Alexander Goldenweiser pedig a new yorki New School for Social Research azóta is jelentős antropológia tanszékét hozta létre.

Az Egyesült Államokban először 1873-ban, a Yale Egyetemen, William Graham Sumner hirdetett meg szociológia néven kurzust, de az első doktori fokozatot adó amerikai szociológia tanszék csak 1893-ban alakult meg a Chicagói Egyetemen (University of Chicago). A tanszék megszervezése még egy antropológusnak, Frederick Starnak köszönhető, de az első tanszékvezető egy szociológus, Albion W. Small lett. Starr középszerű tudományos tevékenysége nagy szerepet játszott abban, hogy az antropológia oktatása a közös szociológia-antropológia tanszéken a század első évtizedeiben háttérbe szorult. Az a fejlemény mégis hozzájárult a műfajhatárok elmosódásához, hogy a chicagói szociológusok között Small és főként William I. Thomas különösen érdeklődött az antropológia

megközelítése és módszerei iránt. Ennek eredményeként a Chicagói Iskola városszociológiai kutatásaiban központi szerepet játszott az a résztvevő megfigyeléses módszer, mely a jelenből visszatekintve sokkal inkább tűnik antropológiainak, mint a boasi antropológia első generációjának folklórkutatásai.<sup>26</sup>

Frederick Starr visszavonulása után, 1925-ben, Edward Sapir érkezése erősítette meg a tanszék antropológiai felét. Sapir és a két évvel később a tanszékhez csatlakozó Robert Redfield a múzeumi antropológia történeti rekonstrukciói helyett inkább az egy adott népcsoport jelenében létező "társadalmi viselkedés mechanizmusait és lényeges mintáit"<sup>27</sup> kívánta tanulmányozni. Tehát a korszellemnek megfelelően a diakron megközelítést Chicagóban is felváltotta a szinkronvizsgálat. Amikor 1929-ben a kellő anyagi támogatás is összegyűlt, az egyre nagyobb hírnevet szerző antropológiai szárny levált és különálló antropológia tanszék alakult. A szociológia Chicagói Iskolájában ugyanakkor fokozatosan háttérbe szorult a városszociológia és a közösségkutatás, illetve előtérbe került a szimbolikus interakcionizmus, melynek genealógiái vonala George Herbert Meadtól Herbert Blumeren keresztül Erving Goffmanig vezet. A chicagói szociológiának ez a második és harmadik generációja újabb szemléleti és elméleti muníciót szolgáltatott az antropológusok számára, mely elsősorban Clifford Geertz és Victor Turner szimbolikus antropológiájában érhető tetten.<sup>28</sup>

A harmincas évek chicagói antropológia tanszékének irányultságát végül is az Edward Sapir helyére érkező A. R. Radcliffe-Brown határozta meg. Radcliffe-Brown 1931-ben éppen Ausztráliából érkezett Chicagóba, világ körüli antropológiaszervező körútjának Cambridge, Fokváros és Sydney utáni negyedik állomására, hogy rendet tegyen a boasi etnológiai és folklórkutatások fölhalmozott anyagai között. A boasi antropológia klasszikus négy ága mellé pedig felsorakoztatta az összehasonlító szociológiát,<sup>29</sup> melynek célja a világ különböző pontjain funkcionáló társadalomszervezetek összehasonlító vizsgálata volt. Radcliffe-Brown szociológus antropológiája tulajdonképpen a brit társadalomantropológia fellegrárává tette a chicagói tanszékét, egészen Clifford Geertz és David Schneider 1960-as odaérkezéséig.

A Columbia Egyetemen Franklin H. Giddings vezetésével már 1889 óta tanítottak szociológiát, noha a tanszék csak később alakult meg. Giddings közel negyven éven keresztül uralta a Columbia szociológiai kutatásait, de a Chicagói Iskolához képest nemigen tudott karakteres irányvonalat létrehozni. Boas antropológia tanszékének sikerei is hasonlóan háttérbe szorították; Giddings evolucionista szemléleti keretben fogant faluszociológiai kutatásai és statisztikai, kvantitatív jellegű vizsgálatai nem keltettek akkora érdeklődést. A Chicagói Iskolának igazi vetélytársa így a Columbia helyett a Harvard lett. A Harvard Egyetem szociológia tanszékét Pitirim Sorokin alapította 1931-ben. Maga mellé vette az akkor Heidelbergből frissen hazatért Talcott Parsonst, és kettejük európai iskolázottsága a szociológiai elméletet jelentősen megerősítette az Egyesült Államokban. Sorokin és Parsons egyaránt úgy vélte, hogy a társadalom olyan rendszer, melynek belső működéstörvényeit fel lehet tárni. Sorokin azt hangsúlyozta, hogy a társadalom szociokulturális rendszer, mely a kulturálisan meghatározott értékek és jelentések relativitása miatt nem tanulmányozható természettudományos okosági módszerekkel. Parsons már első, 1937-es könyvében elmozdult a weberi cselekvésemlelettől a durkheimi eredetű strukturalista funkcionalizmus felé, és egyre inkább az érdekelte, hogy a társadalom fejlődése

során hogyan jön létre dinamikus egyensúly, a társadalom alrendszerében milyen mechanizmusok tartják fenn a konszenzust, a kohéziót és a rendet.<sup>30</sup>

Sorokin és Parsons, mint két dudás egy csárdában, hasonló gondolkodásuk ellenére nem jöttek ki jól egymással. Ez volt az egyik oka annak, hogy Parsons Clyde Kluckhohnnal és Gordon Allporttal közösen létrehozta a Társadalmi Kapcsolatok Tanszékét.<sup>31</sup> Ez a harvardi interdiszciplináris műhely mintát adott az különböző társadalomtudományi ágak (antropológia, pszichológia, szociológia) közötti együttműködésre. A tanszék Parsonson és Kluckhohnon kívül olyan szociológusokat és antropológusokat foglalkoztatott, mint Frank Sutton, Edward Shils, Elton Mayo, George Homans, David Schneider, Benjamin Paul vagy Evon Z. Vogt, és olyan később híressé vált diákjai voltak, mint Clifford Geertz, Robert Bellah vagy Neil Smelser.<sup>32</sup> A Harvard Egyetemen tehát két helyen képeztek antropológusokat, a Peabody Múzeum mellett, illetve Parsons és Kluckhohn tanszékén, így a Harvard volt az a hely, ahol egyértelműen megmutatkozott a múzeumi antropológia "korszerűtlensége".

Amikor David Schneider és Clifford Geertz 1960-ban Chicagóba érkezett, a Frederick Eggan vezette tanszék a brit társadalomantropológia és az összehasonlító szociológia fellegvára volt. A brit antropológia hatása nem szűnt meg a chicagói tanszéken, csak a radcliffe-browni merev, pszichológia- és kultúraellenes hagyományt váltották fel egy inkább kultúráközpontú antropológiával. Schneider és Geertz a parsonsi rendszerezés szerint szervezte át az antropológia oktatást, és *Systems* néven a társadalmi, kulturális és pszichológiai rendszerekről egyaránt tartottak bevezető kurzusokat. Többek között ennek a programnak köszönhető, hogy a kulturális antropológia más társadalomtudományok, illetve különböző filozófiai hagyományok (német történetfilozófia, nyelvfilozófia stb.) felé is nyitott, és ezáltal az antropológiát is nyitottabbá tette más diszciplínák képviselői számára. Az új chicagói iskolának az igazi karakterét azonban a szimbolikus antropológia hozta meg, mely a brit Victor Turner 1968-as Chicagóba érkezésével csak megerősödött.<sup>33</sup>

Azokon az egyetemeken, ahol az anyagi források hiánya nem engedte meg, hogy az antropológia és a szociológia külön tanszéki keretben működjön, gyakorta alapítottak közös tanszéket. A hatvanas évek gazdasági fellendülése azonban lehetővé tette, hogy a két diszciplína egyre több egyetemen intézményesen is elváljon egymástól. Indokot pedig mindig lehetett hozni, és ez továbbra is inkább az volt, hogy az antropológusok távoli és egzotikus vidékeken, a szociológusok pedig saját országukban végzik kutatásaikat. A Kroeber és Parsons által aláírt megállapodás és a parsonsi rendszerezés a hatvanas évektől szintén egyre nagyobb befolyásra tett szert, ami részben a boasi antropológia reneszánszának is köszönhető. A társadalmi rétegződés szociológikus, kvantitatív elemzése és a társadalmi fejlődés absztrakt törvényszerűségeinek feltárására tett kísérletek egyre inkább szembeálltak a boasi hagyomány holisztikus és relativista kultúrakutatásával.

**(3. Tudós társaságok, szakmai egyesületek és szakfolyóiratok)** Végül ejtenünk kell pár szót az intézményesülés hétköznapi, adminisztratív oldaláról is, hiszen a szaktudományos társaságok tevékenysége és a szakfolyóiratok szerkesztési gyakorlata jelentősen meghatározta, hogy milyen antropológiai és szociológiai iskola erősödhetett meg, esetleg más irányzatok rovására. A tudós társaságok és a szakfolyóiratok alapítása is híven tükrözi a társadalomtudományok közötti, illetve a diszciplínákon belüli fragmentálódás immár évszázados történetét.

Az Amerikai Társadalomtudományi Társaság (American Social Science Association) az 1870-es évektől kezdődően elsősorban népjóléti kérdésekkel foglalkozó, társadalmi reformokat szorgalmazó kutatókból állt. Az első, országos szinten működő és a mai értelemben vett szociológiával foglalkozó szakmai társaságot Albion Small szervezte meg 1905-ben, és az Amerikai Szociológiai Társaság (American Sociological Association) azóta is az amerikai szociológusok legfontosabb fóruma.<sup>34</sup> Az antropológiának ugyanakkor nemcsak tanszékei, hanem szaktudományos társaságai is először múzeumokhoz kötődtek. Szemben Nagy-Britanniával, ahol orvosok és jogászok gentlemen klubok mintájára alapították meg az első működő antropológiai és etnológiai társaságokat, az 1888-ban létrehozott Washingtoni Antropológiai Társaság (Anthropological Society of Washington) az Amerikai Etnológiai Hivatal múzeumi gyűjtésének professzionistáit tömörítette. Tíz évvel később, 1898-ban, Amerikai Antropológiai Társaság (American Anthropological Association, AAA) néven újjáalakult a szervezet. Ebben már Franz Boas is aktív szerepet játszott. Elérte, hogy az antropológia általa intézményesített négy ága egyaránt képviselve legyen.

Szintén 1898-tól kezdődően az AAA adta ki a negyedévenként megjelenő *American Anthropologist* (Amerikai Antropológus) című folyóiratot, mely azóta is az amerikai antropológia legátfogóbb publikációs fóruma. Az első amerikai országos szociológiai folyóirat, az *American Journal of Sociology* (Amerikai Szociológiai Folyóirat) 1894-ben jelent meg először, ismét csak Albion Small szervezőmunkája eredményeként.<sup>35</sup> Mivel kezdettől fogva Chicagóban adják ki, a lap az első évtizedekben nagyban hozzájárult a Chicagói Iskola tekintélyének növeléséhez. Minekutána a chicagóiak megalakulásától fogva a szociológiai társaságot is uralták, a hegemonia teljessé vált. Mindössze 1935-ben sikerült elérni azt, hogy az Amerikai Szociológiai Társaság *American Sociological Review* (Amerikai Szociológiai Szemle) néven saját periodikát indítson, és hogy ezt a lapot ne a chicagói szociológusok dominálják. Az antropológia Kroeber által szorgalmazott nemzetköziesedése azt eredményezte, hogy a Wenner-Gren Alapítvány támogatásával 1960-tól egy tekintélyes nemzetközi antropológiai folyóiratot is kiadnak, *Current Anthropology* (Kortárs Antropológia) névvel.

Az említetteken kívül még természetesen számos más, regionális érdekltségű vagy specializált érdeklődésű szociológiai és antropológiai periodikát is kiadnak. Ezeknek száma különösen a hetvenes évektől szaporodott meg. Az újonnan megjelent antropológiai folyóiratok közül több (például *American Ethnologist*, *Cultural Anthropology*) az AAA különböző szakosodott szekcióinak orgánuma. A regionális antropológiai lapok közül említést érdemel a közel ötven éve megjelenő *Journal of Anthropological Research* (Az Antropológiai Kutatás Folyóirata). A szociológia területén inkább az figyelhet meg, hogy a főáramba tartozó említett két lap sokak szerint túlzott kvantitatív karaktere miatt az elmúlt két évtizedben vagy általános társadalomtudományi jellegű (például *Sociological Theory*, *Theory and Society*) vagy pedig kritikai beállítottságú (például *Journal of Black Studies*, *Gender and Society*) folyóiratok jöttek létre.

A szaktudományos társaságok és a szakfolyóiratok tehát már kezdettől fogva éles határvonalat húztak az antropológia és a szociológia közé. Ez a fajta intézményi megkülönböztetés közel nyolcvan éven keresztül fenn is maradt. Azonban az empirikus vizsgálati területeknek és az elméletalkotásnak az utóbbi évtizedekben bekövetkezett fragmentálódása miatt a társadalom- és kultúrakutatásnak olyan spektruma jött létre, melynek bizonyos

pontjain az antropológia és a szociológia ismét összefonódott. Ilyen például a társadalomtörténetírás, az etnikumok és diaszpórák kutatása vagy a globalizáció folyamatának vizsgálata. A különböző nemzeti vagy regionális társadalmak egyre intenzívebb kapcsolata és a kultúrák egyre jobban felgyorsuló változása természetlenné és értelmetlenné teszi a saját társadalom és az idegen kultúra közötti hagyományosan éles különbségtételt. A kilencvenes évek elején úgy tűnik, hogy a *Cultural Studies*, a kritikai kultúrakutatás képes a társadalmi-kulturális valóságnak erre a kihívására válaszolni. Ezért az utolsó részben kísérletet teszek a kritikai kultúrakutatás amerikai fogadtatásának vázlatos áttekintésére is.

#### IV. Határesetek és határátlépések: kutatások az antropológia és a szociológia határvidékén

(1. A város antropológiai és szociológiai kutatása) Az immár több mint száz éves chicagói szociológia tanszéken a legnagyobb figyelem már kezdettől fogva az iparosodás és városodás által keltett szociális problémák felé fordult. A gyorsan fejlődő Chicago városa kiváló terepnek bizonyult az olyan politikailag elkötelezett szociológusok számára, akik kutatómunkájukat jóléti intézkedések és társadalmi reformok szaktudományos meg alapozásának tartották. Chicago szociológusai közül többen aktívan részt vettek a város közéletében és különböző szociális programjainak kidolgozásában is.<sup>36</sup>

Albion Small mellett William I. Thomas volt a chicagói szociológia első két évtizedének meghatározó alakja. Nagyrészt Thomasnak köszönhető annak az elméleti és módszertani háttérnek a kidolgozása, mely megalapozta a Chicagói Iskola empirikus közösségkutatásait. Thomasnak érdeme volt az is, hogy 1913-ban meghívta a tanszékre azt a Robert Parkot, aki a következő két évtizedben a chicagói városkutatás motorja lett. Park ötvenévesen került szociológusi pályára, azonban intellektuális fejlődésében és a Chicagói Iskola karakterének kialakításában életútjának korábbi szakaszai is meghatározóak voltak. Egyetemi tanulmányai után tíz évig szociográfiai jellegű riportokat írt különböző újságoknak, és tulajdonképpen már ekkor azt a résztvevő megfigyeléses városi etnológiát művelte, mely később a chicagói szociológiát fémjelzte. A századforduló körül Berlinbe utazott, ahol Simmel társadalmi interakciókkal foglalkozó szociológia előadásait hallgatta. Hazatérése után csatlakozott a fekete polgárjogi mozgalomhoz és Booker T. Washington titkára lett. Innét került azután Small és Thomas tanszékére.<sup>37</sup>

Thomas távoztása után 1918-tól Park és Ernest Burgess szervezték a chicagói város-szociológiai kutatásokat. Az empirikus adatgyűjtés alapvető módszerének az antropológusok által ekkor elterjesztett résztvevő megfigyelést választották, egyúttal elvetették a statisztikát, mivel azt alkalmatlannak tartották a városi lét éleveségének visszaadására. Park és Burgess úgy gondolták, hogy a városi társadalom sajátos, gyakran anómias jelenségeinek létrejöttében a városi *környezet* és a tér strukturális tagoltsága döntő szerepet játszik, ezért etnográfiai jellegű adataikat a *humán ökológia* elméleti keretébe ágyazva dolgozták fel. A város térszerkezeti differenciálódása (városközpont, ipari negyedekre, munkáslakótelepekre és kertvárosi övezetre), illetve a különböző városi életmódok mozaikszerű elrendeződése szerintük a városi élet funkcióinak elkülönülését tükrözi. A térszerkezeti és társadalomszerkezeti tagolódás kapcsolatának vizsgálata szemléletében már megelőlegezi

azt a strukturális funkcionális elvet, mely a brit antropológus, Radcliffe-Brown összehasonlító szociológiai programjának elméleti alapja.<sup>38</sup>

Park és Burgess nemcsak a kutatásokban, hanem a szociológiai oktatásban is vezető szerepet játszottak. 1921-ben kiadott tankönyvük (*An Introduction to the Science of Sociology*, Bevezetés a szociológia tudományába) több évtizeden keresztül formálta a szociológus hallgatók érdeklődését. Park és Burgess chicagói tanítványai pedig olyan monográfiákat írtak, melyek jól körülhatárolható városi közösségekben végzett etnográfiai terepmunkára épültek és mintát adtak a modern, városi életmód szubkultúráit tanulmányozó későbbi antropológiai kutatásoknak.<sup>39</sup> Robert Redfield is Park és Burgess szociológia programjának hallgatója volt, mielőtt a függetlenné váló chicagói antropológia tanszék egyik meghatározó figurája lett. Redfield mexikói származású etnikai közösségek életét tanulmányozta Chicagóban, amikor az kezdte foglalkoztatni, hogy milyen társadalmi és kulturális közegekből érkeztek ezek a bevándoroltak. Elutazott a mexikói Tepoztlánba és feltérképezte az ottani falusi társadalmat. A kutatás nyomán írt monográfiája sok szempontból emlékeztet a Thomas és Znaniecki által a lengyel bevándoroltakról írt összehasonlító szociológiai tanulmányra.<sup>40</sup>

Redfield úgy vélekedett, hogy a falusi paraszttársadalmakat és a törzsi kultúrákat hasonló antropológiai módszerekkel érdemes kutatni, mivel a paraszti és a primitív kultúrák számos vonásukban egyformán állíthatók szembe a modern városi kultúrával. A vidéki (*folk*, népi) és a városi (*urbánus*) életmód közötti megkülönböztetés, illetve a paraszti vagy helyi közösségekben továbbélő *kis hagyomány* és a nemzeti vagy intellektualizált *nagy hagyomány* szembeállítása a kis közösségek életét természetesnek és egyszerűnek, kultúráját homogénnek és integráltnak tételezi. Noha ebben tagadhatatlanul van egy adag romantikus idealizmus, a Redfield által kidolgozott fogalmi különbségtételek mindazonáltal hosszú időre meghatározták az antropológiai és szociológiai városkutatások szemléleti és elméleti hátterét.

**(2. Összehasonlító szociológia és etnológiai adatgyűjtés)** Robert Redfield csak egyike volt azoknak a chicagói antropológusoknak, akik a harmincas évektől kezdődően gyakorta átmerészkedtek a szociológia empirikus vadászterületére, a kortárs amerikai társadalom kutatásának terepére. William Lloyd Warner és Frederick Eggan egyaránt A. R. Radcliffe-Brown követői voltak és 1935-ben a chicagói tanszékre is követték mesterüket. Radcliffe-Brown programja igen egyszerűen megfogalmazható: hűvös következetességgel természettudományt akart csinálni az amerikai kulturális antropológiából. Ennek megfelelően elvetette a boasi antropológia minden hagyományát: a történeti rekonstrukciók és a mentális folyamatok iránti humanisztikus érdeklődést, valamint a kultúra fogalmát. Kutatási területnek egyfajta comte-i társadalmi fizikát képzelt el; a társadalom szerkezeti felépítése, az egyes társadalmi intézmények funkcionális kölcsönfüggése és a társadalmi rétegződés morfológiája érdekelte.

A társadalom különböző szerveződéseinek összehasonlító vizsgálata volt az a terület, ahol Warner és Eggan bekapcsolódott a radcliffe-browni vállalkozásba. Warner Alfred Kroeber antropológia tanszékén, Berkeleyben szerzett diplomát, és akkor került Radcliffe-Brown hatása alá, amikor a brit antropológus kutatási területén, Ausztráliában, pontosabban a murgin bennszülöttek között végzett terepmunkát.<sup>41</sup> 1930-ban tért vissza az Egyesült Államokba és a Harvard Egyetem Üzleti Főiskolájának (Harvard Business

School) megbízásából a Massachusetts állambeli Newburyport, a Mississippi állambeli Natchez városában és Írországból végzett közösségkutató terepmunkát. Warner azzal a strukturális funkcionális elméleti barkácskészlettel fogott munkához, mely szerint a családi élet, a politikai rendszer és a társadalmi rétegződés olyan intézményekre tagolódik, melyek kölcsönös függésben tartják fenn az adott társadalmi rendszer dinamikus egyensúlyát. Warner eredetileg úgy vélte, hogy a modern városi közösségekben végzett esettanulmányai Radcliffe-Brown összehasonlító szociológiájának példatárát gyarapíthatják.<sup>42</sup>

Warner azonban túllépett mentorának társadalmi fizikáján, és nemcsak a társadalmi rétegződés feltérképezését, hanem például a kulturális értékek és az etnikai viszonyok tanulmányozását is fontosnak tartotta. A Newburyportban végzett vizsgálatait azután is folytatta, hogy csatlakozott a chicagói antropológia és szociológia tanszékekhez. A kutatás eredményeit a *Yankee City Series* (Yankee City sorozat) öt kötetében foglalta össze. Ezek leggyakrabban hivatkozott eredménye az amerikai társadalomra jellemző hat jövedelmi osztály (az alsó alsótól a felső felsőig) megkülönböztetése, melyeket a vizsgált városi közösségekben élők által megfogalmazott életstílus- és presztízskülönbségek alapján határoztak meg. A kutatás egyik legellentmondásosabb megállapítása pedig az, hogy a társadalmi osztályok kategóriája nem alkalmazható a fehérek és a feketék közötti különbségek leírására, mert például a két csoport közötti házasságot mindkét fél ellenzi. A negyvenes évek amerikai társadalmát ezért kasztrendszernek lehet nevezni.<sup>43</sup>

A fáradhatatlan Warner idővel egyre kevésbé tudott részt venni a chicagói antropológia tanszék munkájában, mert dinamikus kutatói és kutatásszervezői tevékenysége újabb és újabb bizottságok és projektek létrehozását eredményezte. Fred Eggan azonban a második világháború után is a radcliffe-browni társadalomantropológiai hagyomány fő szószólója maradt. Az összehasonlító szociológia programjához kapcsolódóan Eggan is különböző társadalomtípusokat igyekezett körülhatárolni. Ehhez a munkához először az általa szerkesztett *The Social Organization of North American Tribes* (Az észak-amerikai törzsek társadalomszervezete) című kötetel,<sup>44</sup> majd a Fülöp-szigeteki Tanulmányok Programmal járult hozzá. Eggan 1952-ben indult vállalkozása csak az első volt a délkelet-ázsiai programok sorában; az ezt követő évtizedekben az indiai civilizációk társadalomantropológiai kutatása lett a chicagói tanszék specialitása. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy mind Redfield, mind pedig Eggan egyre nagyobb figyelmet fordított a történeti megközelítések alkalmazására és a "nagy hagyományok" kutatására, ezzel az eredeti radcliffe-browni vonal a brit antropológia amerikai fellegrárában is egyre inkább módosult.

Redfield 1958-ban bekövetkezett halála és Warner távozása után Eggan nem éppen ortodox módon olyan antropológusok szerződését javasolta, akik azután a hatvanas években a Kroeber-Parsons-megállapodás szellemével összhangban radikálisan megváltoztatták a chicagói tanszék irányvonalát. Geertz, Schneider és Turner munkássága és a szimbolikus antropológia felemelkedése azonban már egy másik történet.

**(3. Szimbolikus interakcionizmus és a mindennapi élet kutatása)** A szimbolikus interakcionizmus a strukturális funkcionális mellett több évtizeden keresztül az amerikai szociológiai elmélet meghatározó irányzata volt. Azonban szemben az utóbbi makroszociológiai jellegű, a társadalmi rendszerek és társadalmi intézményeik működését kutató objektivista megközelítéssel, az előbbi a társadalmi interakciók mikroszintű, interszubjektív elemzésével foglalkozott. A cselekvő nézőpontjának kitüntetett szerepe és

interszjektív elemzésével foglalkozott. A cselekvő nézőpontjának kitüntetett szerepe és a mindennapi életben kialakuló interakciós minták feltérképezése iránti érdeklődése miatt a szimbolikus interakcionizmust a szimbolikus antropológia előzményének tekinthetjük.

A szimbolikus interakcionizmus irányzatának kialakulása is a Chicagói Egyetemhez kapcsolódik. A század első évtizedében William I. Thomas és George Herbert Mead elgondolásai alapozták meg a Chicagói Iskola elméleti karakterét, melyet Georg Simmel mikroszociológiájának hatása formált tovább. Thomas Florian Znanieckivel közösen írt monográfiájában (*The Polish Peasant in Europe and America, A lengyel paraszt Európában és Amerikában*) a lengyel bevándorlók hagyományos társadalmának felbomlásával foglalkozott.<sup>45</sup> Thomas ebben a könyvében és más kutatásaiban számos olyan módszert alkalmazott, melyet később antropológiai jellegűnek tartottak: a különböző írásos források áttekintése mellett támaszkodott önéletrajzi beszámolókra és a résztvevő megfigyelés módszerét is szorgalmazta. Thomas úgy gondolta, hogy egy adott élethelyzetet a cselekvő szemzőgéből kell tanulmányozni, mert "ha az emberek egy helyzetet valóságosnak definiálnak, akkor annak következményei is valóságosak lesznek."<sup>46</sup> Ez a megfogalmazás pedig már megelőlegezi azt az interpretív antropológiai irányzatot, mely a bennszülött nézőpontjának ad prioritást.

George Herbert Mead a Chicagói Egyetem filozófia tanszékén tanított, John Dewey mellett, de szociológus hallgatói révén a szimbolikus interakcionizmus irányzatának is szállított intellektuális muníciót.<sup>47</sup> A pragmatista filozófushoz hasonlóan Meadet is a gondolkodás folyamatának tanulmányozása érdekelte és kitüntetett figyelmet fordított a cselekvőkre arra a képességére, hogy a körülöttük lévő társadalmi valóságot értelmezzék. Az emberi viselkedést Mead szerint az különbözteti meg az állatokétól, hogy az inger és a válasz közé gondolkodási, mérlegelési folyamat ékelődik: az ember szimbólumok és a hozzájuk társított jelentések alapján tájékozódik. Az emberi cselekedetek kontextustól függően többféleképpen értelmezhetők és a jelentések, a lehetséges értelmezések a társadalmi interakciók során választódnak ki. Mead szerint az emberi szubjektum, az "Én" sem *a priori* létező, az a társadalmi interakciók során, a "Mással" szembesülve ismer önmagára. Mead elgondolásai a makroszociológiai objektívizmus és a pszichológiai szubjektívizmus között nyitottak utat, mely egyenesen vezet a geertzi interpretív antropológiáig és a bourdieu-i reflexív szociológiáig.

Georg Simmel hatását Albion Small és Robert Park közvetítette a chicagói szociológia tanszékére. Simmel mikroszociológiájában központi szerepet játszott a különböző interakciós formák elkülönítése és az interakcióban részt vevők tipologizálása. Az így meghatározott fogalmi készletnek a segítségével lehet tanulmányozni azután az egyes interakciós helyzeteket. Simmelnek az idegenről, a divatról, a városról, a prostituáltról írott szellemes esszéi példát adtak a chicagói városszociológiai kutatások témaválasztásához is: a *geng* vagy a *hobo* tulajdonképpen a városi társadalmi interakcióban részt vevők típusai. Simmeltől ered az a meghatározás is, hogy a társadalom az interakciók által összekötött emberek csoportja.<sup>48</sup>

A század harmincas éveitől a chicagói szociológiát Herbert Blumer és Erving Goffman szimbolikus interakcionizmusa fémjelzte. Érdekes, hogy az antropológia tanszék leválása után a kulturalista pozíciót inkább a szociológia tanszék vitte tovább. Blumer a strukturális funkcionalizmus képviselőinek azt róta fel, hogy makroszociológiai megközelítésük a társadalmi determinizmusnak szó nélkül engedelmességek "agyatlan robotokat" farag a

cselekedeteit eleve adott jelentésstruktúrák, kulturális rendszerek keretezik és befolyásolják. Az az elgondolás, hogy a társadalom strukturái cselekvési keretek, Erving Goffmannál kap nagyobb hangsúlyt.<sup>49</sup>

Erving Goffman a társadalmi interakciók leírására gyakran alkalmazta a *színpad* és a *játék* metaforáit. Dramaturgiai megközelítésében az egyén folyamatosan a társadalmi státusával kapcsolatos szerepeket játszik, ugyanakkor ennek tudatában is van: a társadalmilag rákényszerített szerepektől bizonyos szereptávolítási technikákkal el is határolhatja magát. Azt is lehetne mondani, hogy a szerepjátszás szimbólumokkal folytatott alkudozás. A színjátszás metaforája tovább hontható: a társadalmi interakciókban az egyén magára ölt különböző jelmezeket, felvesz bizonyos elvárt viselkedésmódokat és a szükséges díszletek kontextusában a színpad előterében (*front stage*) játssza el szerepét. Természetesen az egyén nem mindig kényszerül színjátszásra, de énképe kialakításához mindig szüksége van a társadalom nézőközönségére.<sup>50</sup>

A társadalmi élet mikrostrukturáinak vizsgálata a szimbolikus interakcionista szociológia ideális terepe. Mivel az antropológusok is hagyományosan kis, jól körülhatárolható közösségekben végzik kutatásaikat, kézenfekvőnek látszana, hogy az antropológusok támaszkodnak a szimbolikus interacionizmus elméleti megállapításaira. Azonban az a meglepő helyzet, hogy a szimbolikus antropológusok nem hivatkoznak sem Meadre, sem Simmelre, sem Blumerre, egyedül Goffman vonzóan szellemes szociálpszichológiája keltette fel Clifford Geertz, David Schneider vagy Victor Turner érdeklődését. A szimbolikus antropológusok gyakran alkalmazzák a színpadi játék metaforahalmazát, hiszen a kultúrát az értelmet, jelentést hordozó díszletének vagy kontextusának tekintik.<sup>51</sup> Magyarázatul ismét az intézményi kapcsolatok dinamikája vagy éppen tehetetlenségi nyomatéka szolgálhat: Geertz is, Schneider is a parsonsi iskolát járták ki, ahol Simmelt agyonhallgatták, viszont annál több szó esett Weber vagy Durkheim szociológiájáról.

A Chicagói Egyetem egészen a hatvanas évekig abban a különleges helyzetben volt, hogy szociológiai és antropológiai kutatásai vagy az elméletalkotás vagy az empirikus vizsgálódás síkján gyakorta összefonódtak. Miután Blumer is, Goffman is Berkeleybe távoztak a szociológia tanszékről, a chicagói szociológia érdeklődése fokozatosan a racionális választások elmélete felé fordult és azóta egyre inkább a közgazdaságtani és a politikatudományi tanszékkel működik együtt. Az antropológia tanszék ugyanakkor a hatvanas évektől kezdődően a kulturalista megközelítés fellegvára lett, és Geertz, Schneider, valamint Turner távozta után Marshall Sahlins lett a kulturális determinizmus legvehemensebb harcosa és a racionális választások elméletének legkövetkezetesebb kritikusa.<sup>52</sup>

**(4. Kritikai kultúrakutatás)** A *Cultural Studies*, a kritikai kultúrakutatás az itt tárgyalt határesetek közül az egyetlen, melynek nincs még jelentős chicagói iskolája.<sup>53</sup> Ha még is alakul, arra inkább az antropológia tanszéken belül mutatkozik esély. Ezt ismét csak az intézményesedési dinamika miatt releváns itt megemlíteni. A kritikai kultúrakutatás eredetileg a brit szociológiai és szociálintropológiai hagyomány marxista hangolású és kultúrtörténeti érdeklődésű kritikájaként jött létre. Azonban ahogyan a *Cultural Studies* egyre nagyobb befolyást szerzett Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban, egyre inkább a késő kapitalizmus kortárs társadalmainak kritikájaként jelentkezett. Ennek a megközelítésnek az átvételére az amerikai társadalomtudományi diszciplínák közül pedig leginkább az antropológia látszik fogékonyak.

A kritikai kultúrakutatás először a Birminghami Egyetemen intézményesült a Kortárs Kultúrakutatói Központ (Centre for Contemporary Cultural Studies, CCCS) keretein belül. A *Cultural Studies* képviselői kezdettől fogva kritikus érzékenységgel elemezték a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődési mechanizmusait.<sup>54</sup> Felhívták a figyelmet arra, hogy a mindennapi élet kulturális megnyilvánulásait sűrűn átszövi az esztétikum politikája, melyet az államilag szervezett vagy transznacionális kultúripar hegemoniája diktál. A kultúripar által gyártott különböző szimbolikus reprezentációkat és nyelvi kódokat azonban többféleképpen lehet dekódolni és értelmezni. Egy jelnek tehát a kulturális kontextustól függően többféle jelentése lehetséges, melyek között a választás mindig politikai töltetű.

A kritikai kultúrakutatást ennek megfelelően elsősorban az foglalkoztatja, hogy az alárendelt, tehát gyenge hatalmi pozíciókkal rendelkező társadalmi csoportok és szubkultúrák hogyan alakítják ki az eléjük kerülő kulturális jelenségek autonóm olvasatát. A különböző kulturális termékekhez ugyanis mindig új jelentéseket lehet társítani: egyfajta *Kulturkampf* keretében felhasználhatók a csoportidentitás létrehozására és a domináns értelmezésekkel szembeni ellenállásra.<sup>55</sup> A kulturális valóság konstruáltságának és rekonstruálhatóságának tétele, illetve a kulturális kreativitás témája pedig már egy olyan kutatási területet nyit meg, mely az amerikai kulturális antropológiát a kritikai kultúrakutatókhoz kapcsolja.

Az amerikai kulturális antropológiának minden korszakában voltak olyan képviselői, akik saját társadalmukkal kapcsolatban nem mulasztottak el néhány kritikai megjegyzést ejteni. Azt lehet mondani, hogy az antropológia eredendő "kettős látása", összehasonlító perspektívája erre mindig is módot adott: ami a tanulmányozott egzotikus kultúra életében jobbnak, igazságosabbnak, természetesebbnek tűnt, azt az amerikai társadalom hiányosságaként és így hibájaként is lehetett értelmezni. A hetvenes évektől kezdődően ugyanakkor egyre jobban elszaporodtak azok az antropológiai tanulmányok, melyek már explicit módon a saját társadalom kutatását és kritikai elemzését tűzték ki célul. Az amerikai társadalom radikális politikai diskurzusainak köszönhetően a figyelem az etnikai és nemi megkülönböztetés, valamint az osztálykülönbségek újratermelődési folyamatai felé fordult. A brit kritikai kultúrakutatás amerikai változata így magába szippantotta a derridai dekonstrukcionizmus francia hagyományát is: célja azoknak a hegemon szerephez jutott diskurzusoknak a kritikája lett, melyek bizonyos társadalmi csoportokat és szubkultúrákat (nők, melegek, színes bőrűek, bevándoroltak) tartósan hátrányos helyzetbe hoztak. Az amerikai kritikai kultúrakutatás politikai elkötelezettsége pedig abban nyilvánul meg, hogy támogatja a társadalmi csoportok kulturális öndefiníciójának, tehát a kulturális elkülönülésnek a gyakorlatát.<sup>56</sup>

A kulturális antropológia és a kritikai kultúrakutatás másik találkozási pontja a késő kapitalizmus politikai gazdaságtana, mely a posztkolonialista és posztszocialista világrendszer működési mechanizmusait tanulmányozza. A posztmodernitás világát az áruk, szolgáltatások, információk és emberek egyre jobban felgyorsuló áramlása jellemzi, mely a különböző kultúráknak korábban soha nem látott keveredését hozza létre. A termelésnek és a fogyasztásnak a modernitás korára jellemző mintáit olyan rugalmas technológiák váltják fel, melyek képesek az egyre gyorsabban változó divatirányzatok kihívására válaszolni. Létrejönnek olyan transznacionális intézményi kultúrák, melyek többé nem köthetők konkrét, rögzített területhez: a multinacionális vállalatok, vallásos mozgalmak,

nemzetközi pénzügyi szervezetek, terrorista csoportok, számítógépes hálózatok kultúrái. Ezek a folyamatok gyorsan leértékelik a társadalom statikus és statisztikai leírására építő szociológiai elméleteket, de történelmi kuriózummá teszik azokat az antropológiai monográfiákat is, melyek zárt és változatlan kultúrák reprezentációt kínáltak.<sup>57</sup>

## V. Befejezés

A tények sohasem beszélnek magukért. Ezért végül azt is szükségesnek tartom kifejezni, hogy mi volt a célom ezzel az írással. Az amerikai antropológia és a szociológia történetének és a diszciplináris határokat keresztező különböző irányzatoknak a áttekintésével azt szándékoztam bemutatni, hogy a társadalomtudományi ágazatok hosszú intézményesülési folyamata során a történelmi véletlenek, az intézmények tehetetlenségi nyomatéka és a karizmatikus egyéniségek rendszerező, kategorizáló törekvései egyaránt szerepet játszottak. Az Alfred Kroeber és Talcott Parsons által aláírt megállapodás hatását nem szabad lebecsülnünk, de kétségtelen, hogy jelentősége az adott történelmi kontextus függvénye. Az antropológiának és szociológiának valóban voltak olyan periódusai, amikor a *kultúra* és a *társadalmi rendszer* fogalmi megkülönböztetése jól reprezentálta a diszciplináris különbséget, azonban a leginkább tartósnak bizonyuló, és a kutatási gyakorlatban makacsul fennmaradó különbségtétel az empirikus kutatás terepének megválasztásához kapcsolódott.

A tanulmány ugyanakkor azt is bemutatta, hogy az intézményes határokat a lehető legkülönbözőbb határszakaszokon hágták át: fogalmi szinten sem a társadalmi rendszer vizsgálatát, sem a kultúra kutatását, illetve módszertani-elemzési síkon sem a résztvevő megfigyelés technikáját, sem pedig a reflexív kritikai megközelítést nem sikerült egyik diszciplinának sem kisajátítania. A történetnek az is a tanulsága, hogy a társadalomtudományi diszciplinák határainak hazai megvonásánál és benne az antropológia helyének meghatározásánál fontosabb az, hogy válaszoljunk a magyarországi társadalmi-kulturális valóság változásai által felvetett kihívásokra. Az pedig már csak a szerző elfogult véleménye, hogy erre jelen pillanatban leginkább a kritikai antropológia és a kritikai kultúrakutatás képes.

## Jegyzetek

1. Külön köszönet illeti George W. Stockingot, az amerikai kulturális antropológia talán legnagyobb tapasztalatokkal rendelkező történészét a tanulmány elkészítésében nyújtott önzetlen segítségéért. Az ő hatásának is köszönhető, hogy ez a dolgozat talán kissé pártosan, az antropológia oldaláról tekinti át a két rokon diszciplína kapcsolatának történetét. Bodnár Juditnak és Böröcz Józsefnek is köszönöm segítőkész tanácsait és kritikus megjegyzéseiket. A tanulmányban leírtakért a felelősség mindazonáltal csakis a szerzőt terheli.

2. Kroeber 1923, 1948.

3. Kroeber és Kluckhohn 1951. Erről bővebben lásd 244–245.

4. Kroeber 1953.

5. Parsons 1937.

6. Parsons 1951, 1954, Parsons és Shils 1951.

7. Tylor 1989 [1871]:167.

8. Kroeber és Kluckhohn 1951:85.

9. Sokan azonban úgy gondolták, hogy ez a homályosság éppenhogy indokolttá teszi a *kultúra*-kategória jelentésének pontosabb és gyakorlatiasabb újrafogalmazását. Lásd például Geertz, 1988 [1973]:15.

10. Kroeber 1915, 1917.

11. Ebben természetesen szerepet játszott az a romantikus motívum is, hogy az indián kultúrákat még eltűnőnek, feloldódásuk előtt rögzítsék az utókor számára. Ennek intézményi vonatkozásairól lásd 246.

12. A húszas évek eleje nemcsak az amerikai kulturális antropológiában hozott elméleti fordulatot. A brit társadalomantropológia története például nagyjából ötvenéves korszakokra tagolható. Tylor korszakalkotó értékezésének, a *Primitív kultúrának* megjelenésétől (1871) Malinowski és Radcliffe-Brown első monográfiáinak publikálásáig (1922) a történeti szemlélet az uralkodó és így az evolucionista vagy partikularista történeti rekonstrukció kísérletei a jellemzőek. A húszas évek elejétől a hetvenes évek elejéig a különböző funkcionalista vagy strukturális szinkronvizsgálatok dominálnak, azóta pedig ismét fontossá vált a történetiség bekapcsolása az antropológiai elemzésekbe. Lásd. Malinowski 1922; Radcliffe-Brown 1922.

13. Leginkább a jungi személyiségtipológia és a freudi kultúraelmélet tételére hivatkoztak. Az utóbbi felfogás szerint a kultúra az, amit (szexuális) ösztöneink elfojtásával létrehozunk.

14. Benedict 1934:254.

15. Radcliffe-Brown Malinowskinál is radikálisabban szakított az antropológia kultúrtörténeti és szellemtudomány hagyományával, amikor nemcsak a történeti rekonstrukciók tudományosságát kérdőjelezte meg, hanem a *kultúra* fogalmának használatát is elvetette annak pszichológikus konnotációi miatt. A Malinowski és Radcliffe-Brown közötti vetélkedés történetének áttekintése túlmutat e tanulmány keretein. Azonban annyit érdemes megjegyezni, hogy sokat elárul, ha a Nietzschei fetosziást követve Malinowski dionuszoszi és Radcliffe-Brown apollói karakterét emeljük ki.

16. Az összehasonlító szociológia történetére a IV. részben még visszatérek.

17. Sorokin 1937.

18. Idézi Geertz 1994 [1971]:120.

19. White 1989 [1959]:220, 228.

20. "A kultúra olyan viselkedési és viselkedést szabályozó, explicit és implicit mintákból áll, melyeket az emberek szimbólumok használata útján sajátítanak el és közölnek egymással. A kulturális minták az emberek csoportjainak sajátos teljesítményeit hozzák létre, valamint e teljesítmények tárgyakban való megtestesüléseit is. A kultúra lényegi magja tradicionális (történetileg származtatott és szelektált) gondolatokból és különösen a hozzájuk rendelt értékekből áll. A kulturális rendszerek felfoghatók úgy is, mint cselekvés termékei, de úgy is, mint a további cselekvés alapjai." (Kroeber és Kluckhohn, 1951:357)

21. Szemben például Nagy-Britanniával, ahol a szociológia mindig is háttérbe szorult a társadalomantropológia tekintélye mellett – főleg azért, mert a saját társadalom empirikus kutatását egészen a második világháború utáni időkhöz mostohán kezelték.

22. Az intézményesülés eltérő útjairól a III. részben lesz majd szó.

23. A "karosszék-antropológus" megnevezés azokra az általános társadalomkutatókra utal, akik nem maguk gyűjtötték be az elméleteik alátámasztására szolgáló empirikus adatokat, hanem különböző misszionáriusokat, utazókat bízták meg ezzel a feladattal.

24. Itt kell megjegyezni azt is, hogy az evolucionista "karosszék-antropológia" számos munkában (archetipikus formában Frazer-nél) kultúrtörténeti és bölcséleti színezetet öltött, ami Franz Boas és tanítványai révén az amerikai kulturális antropológiára is nagy hatást gyakorolt.

25. Vö. Jacknis 1985.

26. A Chicagói Iskola közösségkutatásaival majd a IV. részben foglalkozom bővebben.

27. Stocking 1979:17.

28. A hatvanas években történetesen Geertz és Turner is a chicagói antropológia tanszéken tanítottak és kutattak, ezért a szimbolikus antropológia is egy újabb, ezúttal antropológiai Chicagói Iskola lett. Az említett genealógiai szálát szintén a IV. részben igyekszem majd részletesebben kifejteni.

29. A fizikai antropológia, régészet, nyelvtudomány és etnológia (a szűken vett kulturális antropológia) Boas négyese mellett a társadalomantropológia és az összehasonlító szociológia megnevezést felváltva használták (vö. Stocking 1979: 28–29).

30. Ritzer 1983: 43–44, 183–184.

31. Lásd 240.

32. Lásd például Geertz 1994 [1991]:370–371.

33. Vö. Geertz, 1994 [1991]:378–382.

34. A társaság 1959-ben nevet változtatott az American Sociological Society rövidítésével kapcsolatban felmerülő kényszerű asszociációk miatt. Az új név így American Sociological Association lett (Ritzer, 1983:37).
35. Albion Small a Chicagói Iskola megalapozása, az *American Journal of Sociology* kiadása és az Amerikai Szociológiai Társaság létrehozása mellett 1894-ben George Vincenttel közösen megírta az első egyetemi szociológia tankönyvet is, *An Introduction to the Study of Society* (Bevezetés a társadalom kutatásába) címmel. A Chicago és Columbia közötti rivalizálás egyik első eredményeként két évvel később Franklin Giddings is publikált egy tankönyvet, melynek címe *Principles of Sociology* (A szociológia alapelvei) volt.
36. Bulmer 1985:64. 70. Itt szükséges megemlíteni azt is, hogy az ebben a fejezetben tárgyalt határesetek nem kimerítőek: a csereelmélet és a szociálpszichológia határmozgásaira például nem térek ki.
37. Ritzer 1983:37–39.
38. Park, Burgess és McKenzie, 1925.
39. A különböző klasszikus kutatások között kiemelkedik a *geny* és a *hobo* társadalomban betöltött szerepének tanulmányozása (Anderson, 1923; Thrasher, 1927; lásd még Zorbaugh, 1929). Itt kell megemlíteni azt is, hogy a Lynd házaspár városzociológiai kutatásaiban is a modern kisvárosi életnek és a középosztály kultúrájának karakteresen antropológiai vizsgálatával találkozhatunk. Az sem véletlen, hogy a *Middletown* előszavát egy antropológus, Boas tanítványa, Clark Wissler írta (Lynd és Lynd 1929, 1937).
40. Redfield, 1930; Thomas és Znaniecki, 1918.
41. Warner ausztráliai terepmunkája alapján frotté monográfiájának az *A Black Civilization* (Egy fekete civilizáció) címet adta, hogy szándékosan elmossa a különbséget az euro-amerikai "civilizált" társadalmakat tanulmányozó szociológia és a "nem-európai primitív" társadalmakat tanulmányozó antropológia között (Warner, 1937).
42. Vö. Stocking 1979:25.
43. A Yankee City sorozat egyes kötetei: Warner és Lunt, 1941, 1942; Warner és Srole, 1945; Warner és Low, 1947; Warner, Meeker és Fells, 1949. A társadalmi egyenlőtlenség szociológiai vizsgálatáról lásd még Warner és munkatársai 1949, az amerikai faji alapú kasztrendszerrel pedig lásd a Warner munkacsoportjában készült *Black Metropolis* című kötetet (Drake és Cayton 1945).
44. Egan, 1937. A kötet címe egyértelműen utal Radcliffe-Brown *The Social Organization of Australian Tribes* (Az ausztráliai törzsek társadalomszervezete) című programadó munkájára.
45. Thomas és Znaniecki 1918.
46. Thomas és Thomas 1928:572.
47. Mead elméleti elgondolásait szociológus hallgatói előadásjegyzetekből rekonstruálták, és halála után könyv alakban is kiadták (Mead, 1934).
48. Ritzer, 1983:169. Vö. Blumer 1969 [1962]:84–85.
49. A cselekvési keretek tanulmányozása már egy bizonyos elmozdulást jelent az eredeti szimbolikus interakcionista pozícióktól, és nyit a strukturalizmus felé (Goffman 1974).
50. Ezzel az elgondolással Goffman természetesen Meadet követi. A színpad metaforával kapcsolatban többek között lásd Goffman 1959, 1961, 1981.
51. Vö. Geertz 1988 [1973], 1994 [1980]:273–275. Turner 1967, 1969, 1974.
52. A hatvanas évek végén a strukturalizmushoz fordult Sahlins kritikai pozícióját először a *Culture and Practical Reason* (Kultúra és gyakorlati ész) című munkájában fejtette ki (Sahlins 1976).
53. A két éve megjelent interdiszciplináris *Cultural Studies* manifesztum mindezidáig nem sok port kavart fel (Chicago Cultural Studies Group 1992).
54. Az egyik legjobb ehhez kapcsolódó szociográfiai-antropológiai munka Paul Willis nevéhez fűződik (Willis 1977).
55. A szubkultúrák ellenállására vonatkozóan lásd Hall és Jefferson (szerk.): 1976, Hebdige, 1979.
56. A természetesen távolról sem kimerítő releváns irodalom: West 1993 [1990]; Butler 1990; Gilroy 1987; Minh-ha 1989; Spivak 1988.
57. A későkapitalizmus politikai gazdaságtanáról lásd Harvey 1989; Appadurai 1993; globalizáció jelenségeiről lásd többek között Friedman 1988, 1990; Hall 1991; Hannerz 1987, 1990; Robertson 1990; a transznacionális folyamatokról pedig lásd Appadurai 1991; Basch és munkatársai 1994; Hannerz 1992; Rouse 1991.

## Irodalom

- Anderson, N. (1923): *The Sociology of the Homeless Man*. Chicago, University of Chicago Press.
- Appadurai, A. (1991): "Global Ethnoscapes: Notes and Queries for a Transnational Anthropology." In Fox, G. R. (szerk.): *Recapturing Anthropology: Working in the Present*. Santa Fe, School of American Research Press, 10. köt. 191–210.
- Appadurai, A. (1993): "Consumption, Duration, and History." *Stanford Literature Review*. 10. 1–2. 11.
- Basch, L., Glick Schiller, N. és Szanton Blanc, Ch. (1994): *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. Langhorn, PA and Amsterdam, Gordon and Beach.
- Blumer, H. (1969) [1962]: "Society as Symbolic Interaction." In: *Symbolic Interaction: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. 78–89.
- Bulmer, M. (1969): "The Chicago School of Sociology: What Made It a «School»?" *History of Sociology*. 5. 2. 61–77.
- Butler, J. (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London and New York, Routledge.
- Chicago Cultural Studies Group (1992). "Critical Multiculturalism." *Critical Inquiry*. 18. 3. 530–555.
- Drake, St. C. és Cayton, H. R. (1945): *Black Metropolis: A Study of Negro Life in a Northern City*. New York, Harcourt, Brace and World.
- Friedman, J. (1988): "Cultural Logics of the Global System: A Sketch." *Theory, Culture and Society*. 5. 2–3. 447–460.
- Friedman, J. (1990): "Being in the World: Globalization and Localization." *Theory, Culture, Society*. 7. 2–3. 311–328. London, Newbury Park, New Delhi: Sage.
- Geertz, C. (1988) [1973]: "Sűrű leírás: út a kultúra értelmező elméletéhez." In Vári A. (szerk.): *Misszionáriusok a csónakban*. Bp. 13–61
- Geertz, C. (1994) [1971]: "A forradalom után: A nacionalizmus sorsa az új államokban." In Niedermüller P. (szerk.): *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Budapest, Századvég, 104–125.
- Geertz, C. (1994) [1980]: "Elmosódott műfajok: A társadalmi gondolkodás átalakulása." In Niedermüller P. (szerk.): *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Budapest, Századvég. 268–285.
- Geertz, C. (1994) [1991]: "Interjú Clifford Geertzcel." In Niedermüller P. (szerk.): *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások*. Budapest, Századvég. 369–393.
- Gilroy, P. (1987): *There Ain't No Black in the Union Jack: Cultural Politics of Race and Nation*. London, Hutchinson.
- Goffman, E. (1959): *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, NJ: Anchor.
- Goffman, E. (1961): *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction*. Indianapolis, Bobbs Merrill.
- Goffman, E. (1974): *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. New York, Harper.
- Goffman, E. (1981): *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*. Budapest, Gondolat.
- Hall, S. és Jefferson, T. (szerk.) (1976): *Resistance Through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. London, Hutchinson.
- Hall, S. és Jefferson, T. (1991): "The Local and the Global: Globalization and Ethnicity." In King, A. D. (szerk.): *Culture, Globalization and the World-System*. New York, MacMillan and Binghampton: SUNY. 1. feje. 19–39.
- Hannerz, U. (1987): "The World in Creolisation." *Africa*. 57. 4. 346–559.
- Hannerz, U. (1990): "Cosmopolitans and Locals in World Culture." *Theory, Culture, Society*. 7. 2–3. 237–251. London, Newbury Park; New Delhi, Sage.
- Hannerz, U. (1992): *Cultural Complexity: Studies in the Social Organization of Meaning*. New York, Columbia University Press.
- Harvey, D. (1989): *The Condition of Postmodernity*. Cambridge, MA and Oxford, Blackwell.
- Hebdige, D. (1979): *Subculture: The Meaning of Style*. London, Methuen.
- Jacks, I. (1985): "Franz Boas and Exhibits: On the Limitations of the Museum Method of Anthropology." In Stocking, G. W. (szerk.): *Objects and Others; Essays on Museums and Material Culture, History of Anthropology*. Madison, University of Wisconsin Press. 3. feje. 75–111.
- Kroeber, A. L. (1915): "Eighteen Professions." *American Anthropologist*. 17. 2. 285.
- Kroeber, A. L. (1917): "The Superorganic." *American Anthropologist*. 19. 2. 163–213.
- Kroeber, A. L. (1923): *Anthropology*. New York, Harcourt.

- Kroeber, A. L. (1948): *Anthropology: Race, Language, Culture, Psychology, Prehistory*. New York, Harcourt, Brace and World.
- Kroeber, A. L. (szerk.) (1953): *Anthropology Today*. Berkeley, University of California Press.
- Kroeber, A. L. és Kluckhohn, C. (1951): *Culture: A Critical Review of Concepts and Definitions*. Papers of the Peabody Museum of American of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, MA: The Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, 47. köt. 1. MA: The Peabody Museum.
- Lynd, R. S. és Myrdal, H. M. (1929): *Middletown: A Study in Contemporary American Culture*. New York, Harcourt, Brace and World.
- Lynd, R. S. és Myrdal, H. M. (1937): *Middletown in Transition: A Study in Cultural Conflicts*. New York, Harcourt, Brace and World.
- Malinowski, B. (1922): *Argonauts of the Western Pacific*. London, Routledge and Kegan Paul.
- Mead, G. H. (1934): *Mind, Self, Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago, University of Chicago Press.
- Minh-ha, T. T.: (1989): *Woman, Native, Other: Writing Postcoloniality and Feminism*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Park, R. és Burgess, E. W. (1921): *An Introduction to the Science of Sociology*. Chicago, University of Chicago Press.
- Park, R., Burgess, E. W. és McKenzie, R. (1925): *The City*. Chicago, University of Chicago Press.
- Parsons, T. (1968) [1937]: *The Structure of Social Action*. New York, The Free Press.
- Parsons, T. (1951): *The Social System*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Parsons, T. (1954): *Essays in Sociological Theory*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Parson, T. és Shils, E. (1951). *Toward a General Theory of Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Radcliffe-Brown, A. R. (1930): *The Andaman Islanders*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Redfield, R. (1930): *Tepoztlán, a Mexican Village: A Study of Folk Life*. Chicago, University of Chicago Press.
- Ritzer, G. (1983): *Sociological Theory*. New York, Knopf.
- Robertson, R. (1990): "Mapping the Globalization as the Central Concept." *Theory, Culture, Society*. 7. 2–3. 15–30. London, Newbury Park, New Delhi, Sage.
- Rouse, R. (1991): "Mexican Migration and the Social Space of Postmodernism." *Diaspora*. 1. 1. 8–23.
- Sahlins, M. (1976): *Culture and Practical Reason*. Chicago, University of Chicago Press.
- Spivak, G. Ch. (1988): "Can the Subaltern Speak?" In Nelson, C. és Grossberg (szerk.): *Marxism and the Interpretation of Culture*. Urbana and Chicago, University of Illinois Press. 271–313.
- Sorokin, P. (1937): *Social and Cultural Dynamics*. New York.
- Stocking, G. (1979): *Anthropology in Chicago*. Chicago, The University of Chicago Library.
- Thomas, W. I. és Zhaniecki, F. (1918): *The Polish Peasant in Europe and America*. Chicago, University of Chicago Press.
- Thomas, W. I. és Thomas, D. S. (1928): *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York, Knopf.
- Thrasher, F. M. (1927): *The Gang*. Chicago, University of Chicago Press.
- Turner, V. (1967): *The Forest of Symbols*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Turner, V. (1969): *The Ritual Process*. Chicago, Aldine.
- Turner, V. (1974): *Dramas, Fields, and Metaphors*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Tylor, E. B. (1989) [1871]: "A kultúra tudománya. In Maróti A. (szerk.) *Forrásmunkák a kultúra elméletéből, I. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Tankönyvkiadó, 167–178.
- Warner, W. I. (1937): *A Black Civilization*. New York, Harper and Row.
- Warner, W. I. és Hunt, P. S. (1941): *The Social Life of a Modern Community*. Yankee City, New Haven, Yale University Press. II. köt.
- Warner, W. I. és Hunt, Paul S. (1942): *The Status System of a Modern Community*. Yankee City, New Haven, Yale University Press. II. köt.
- Warner, W. I. és Srole, L. (1945): *The Social Systems of American Ethnic Groups*. Yankee City, New Haven, Yale University Press. III. köt.
- Warner, W. I. és Low, J. O. (1947): *The Social System of Modern Factory*. Yankee City, New Haven, Yale University Press. IV. köt.
- Warner, W. I., Meeker, M. és Ellis, K. (1949): *Social Class in America: A Manual of Procedure for the Measurement of Social Status*. Yankee City, New York, Harper and Row. V. köt.

- Warner, W. L. és mtai (1949): *Democracy in Jonesville: A Study in Quality and Inequality*. New York, Harper and Row.
- West, C. (1993) [1990]: "The New Cultural Politics of Difference." In During, S. (szerk.): *The Cultural Studies Reader*. New York and London, Routledge. 203–217.
- White, L. (1977) [1959]: "A kultúra fejlődése." In Maróti A. (szerk.): *Forrásmunkák a kultúra elméletéből, 1. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Tankönyvkiadó. 220–242.
- Willis, P. (1977): *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. New York, Columbia University Press.
- Zorbaugh, H. W. (1929): *Gold Coast and Slum: A Sociological Study of Chicago's Near North Side*. Chicago, University Press.